ԱՐԱՐԱՏ

ԹԻՒ 86 1860 16 ՅՈՒԼԻՍ

ԸՊԸՅՈՑՔ

ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Երբորդ դրութիւն մըն ալ կայ որուն վրայ պիտի խօսիմք։ Ասիկայ գտնելուն պատիւն ալ (թէ որ ասանկ առարկութիւններ գտնելը մարդու պատիւ կը բերէն նէ) առաջին պարերու Թացիօնալիստներուն տալու ենք։ Ասիկայ ամէնէն ազէկ կարգաւորութիւնով եւ վարպետութիւնով կը բացատրէ Հերոդէս։ Կըսէ, "քրիստոնեաները խաղար խաղար կը խօսին եւ Յիսուսի Քրիստոսի գովութիւններ կըսեան որ կոյրերուն աչքերը բացեր եւ մեռը պէս ուրիշ հրաշքներ ալ

ըրեր է : Այլ Հնթանոսութեան պատմութեանց մէջ ալ ասոնց պէս բաներ կը պատմուին . այսպէս բաներ ընողներուն ամէնուն ալ աստուած ըսելու է՛՛ : Ասոր պէս խօսքեր Կելսոսի եւ Յուլիանոսի եւ Պորփիւրի գրածներուն մէջ ալ կան : Ա՛ն որ հիմակուան Հայհօնալիզտներն ալ այս փուճը ընդունեցին : Հինները Յիսուսի Քրիստոսի դէմ միայն մէկ հրաշագործ մը գտան հանելու . ապրողներս տիանացին . իսկ նորերը որովհետեւ յառաջադիմութիւն ըրած են՝ ուրիշ նոր մարդիկ գտեր են . որոց վարուց պատմութիւնը զարմանալի հրաշքներով զարդարուած է : Եւ ասոնց մէջ առաջին տեղին ունին Ապոլլն (Հինացի) , Քրիշնա եւ Պուտտա (Հնդիկ) , եւ զրադաշտ (պարսիկ) :

Յաւ է մեզի որ այս դրութեանս վրայ Տ . Հասէին ըրած քննութիւնները երկարօրէն մէջ պիտի չկրնամք բերել . եւ անոր բոլոր գրքին մէջ նոր եւ կարեւորագոյն կտորը այս է . մեծ հմտութիւն կը ցուցընէ այս նիւթոյս վրայ խօսած ատենը : եւ կը տեսնենք որ արեւելեան դպրութեան ունեցած հմտութիւնն ալ իր ուրիշ տեղեկութիւններին վար չէնար : Ասորիա եւ Հինաստան եւ Հնդկաստան եւ Պարսկաստան մեկիկ մեկիկ աչքերնուս առաջը կը բերէ . եւ ամէն մէկին մէջ Քրիստոսի դէմ բերուած անձերը առաջնիս կը հանէ . Ասոնց բերանը ճակատներնուն վրայ աստուածային ճառագայթի պէս բան մըն է կը փայլէ . ասոնց եւ տեսան մերոյ պատմու-

թեւանցը մէջ նմանութիւն մը կը տեսնուին բայց կամաց կամաց այս նմանութիւնները կը բացատրուին . անոնց տղբիւրը եւ պատճառը երեւան կելլէ* : Հին աստուածութիւնները եւ առաջ աշխարհի քարոզութիւնը բոլոր աշխարհք այսպէս հրաշքներու գաղափարներ ասրածած էին . եւ յիշեալ երկիրներուն քահանաներն այս գաղափարներուն վրայ իրենց տուտերը շինեցին . բայց ուղիղ քննաբանութիւնը մէկ մը ասոնց վրայ փչելուն պէս այս մարդոց վրայ փայլող ճառագայթը խաւարիլ կըսկըսի . անոնց վարուց պատմութիւնը լեցընող հրաշալի դէպքերուն պատճառած զարմանքը կը դադրի . ետքը ուրիշ բան չմնար , բայց եթէ քահանաներու երեւակայութեան ուժով իրենց աստուածներն շատ մը վեր բարձրացուցած պարզ մահկանացու մարդիկ* : ՈՐՔ Տ ՀԱՍԿ

* Ասոնց մէջ կան որ իրենք ըսած են թէ հրաշք գործելու իշխանութիւնը միայն աստուածներ մովսէսի եւ Յիսուսի տրուեցաւ . ուստի անոնց համար պատմուած հրաշքները սուտ եւ հեքէն չհնուած են : Դան , Լարգմ :

* Հերոդոտոսի առարկութեանը մէջ կտոր մը կայ , որուն պատասխանը Տ . Տիւբերդրոն չէ գրած . եւ Տ . Շասլէին գիրքը չունենալնիս համար պիտի թէ անիկայ պատասխան է թէ չէ . բայց պատասխանելը հարկաւոր է . որովհետեւ աստուածութիւնը ընդհանուր է : Հերոդոտոսի կըսէ հրաշքներ գործողներուն ամէնուն համար սէ աստուածներ մի լսելու է : Առաքեալներն ալ ձգմարիտ հրա-

աստուց վրայի փայլուածը մէկ դի կաւնէ քրիստոնէութիւնը պզտիկցնելու մտք մէջ բերուած քանի մի լաղդատութիւններու համար մեծին Նաւոլէոնի ըսածը կրկնելիքնիս կուգայ . « աւետարանին պատմածներուն նման բան կը գտնուի ըսողը ստախօս է » :

Այս խորհրդածութիւնը աւելի աչքի կը զարնէ երբ Տ . Ճանէին հեթանոս հայհոյաբանութիւնները կը կարդամք :

. . . . . .

րաշք դործելին հարցումը անունց վրայ ալ կեղծեայ : Բայց պատասխանը յայտնի է : Հրաշքը հրաշք չհամարձակին ընծային Հմարիա ընդհանուր վկայութիւն մըն է : Քրիստոս կըսէր . ես որդի անմուծոյ եմ . եւ թէ որ խօսքերուս չէք հաւատար նէ դոնէ ըրածներուս հաւատացէք հարկ էր ուրեմն հաւատալ թէ Յիսուս որդի աստուծոյ է : առաքեալները կըսէին . մեր ուժովը չէ որ այս իր մօրմէն կաղ ծնած մարդուն քալելը կը տեսնէք , ձեր խաչին վրայ մեռցուցած Յիսուսին զօրութիւնն է այս ընդդէմ : Աստուց ալ այս ըսածին հաւատալու է : Թէ որ հնար ըլլար որ առաքեալները հրաշք գործելուն ետքը ըսէին թէ մենք աստուած ենք , պէտք կըլլար աստուց ըսածին ալ հաւատալ բայց աստուց ալ անհնար էր Հմարիա հրաշք դործել , եւ միանգամայն պապէս ամբարշտութեան խօսք խօսիլ ապա թէ ոչ աստուած անունց համար սուտ վկայութիւն տուած կըլլար : Ըստի հերոկղէս ըրած այն հարցմունքը սուտ ենթադրութեան վրայ հիմնած իմաստասիրութիւն մըն է ծոն , Ռոգէմ .

Ընդդ վկայութեանը հետ սինակսկային վկայութիւնն ալ կը կցէ : Երեից այս անջնջելի ազգը որ իր շահասիրութիւնէն մղուելով աշխարհիս ամէն կողմը տարածուած է . իր գրքերովը ամէն տեղ կը տանի Յիսուսի Քրիստոսի հրաշքներուն անջնջելի պատմութիւնը : Այս գիրքերը այս ազգէն եկած են , փրկչին առաջնորդուած հիւանդները , կենդանացուցած մեռելները այս ազգին մարդիկն էին : Առաքեալներուն գործած հրաշքները բարակ հետազօտութեամբ քննողները ասոր անհերքելի դատաւորներն էին : Ասոնք էին որ առաքելոց գործութիւնը կապելու եւ խաչանելու կաշխատէին : Ուրեմն հարցուր հրեաներուն թէ Յիսուս Քրիստոս եւ անոր աշակերտները իրենց աշխարհք գալը հրաշալի գործքով մը նշանաւորե՞ր էին : Ինչ կը պատասխանեն . այդ յայտնի բան է . չեմք կրնար ուրանալ կրսեն :

Չէ . քնաւ չեն կրնար ուրանալ : Մէ որ ասանկ բան մը ընելու եկեղեցի Թալմուտին իրենց առաջը երեւնին կուտար : Իրենց դէմն եկած կը տեսնէին իրենց ազգին ամէնէն երեւելի պատմադիրն ալ , Յովսեպոսը , որ Վեսպասիանոս կայսեր պաշտպանութեանը տակ , եւ Տիտոս եւ Վեսպեսիանոս կայսերերուն բարեկամ էր : Այս մարդը որ իր ազգին պատմութիւնը գրելու համար մտադրութեամբ զբաղած էր հրէական աւանդութիւնները եւ յունական դպրութիւնը հիմնապէս ծանրելու , իր երկար եւ տաժանելի ջնութիւններուն

մէջը իր դիմացը կանգնած տեսաւ Յիսուսի վեհ կերպարանքը։ Անապէս հարցընել կուզայ թէ քրիստոնէութեան հիմնադրին վրայ ինչ դատում ըրաւ։ Ուրդ ասոր եբրայական հնութեանց դրքին մէջ (ԳԵ. ԺՐ. ԻԶ. 4) ասանկ կը կարդամք։

"Այս առիւծներս էր Յիսուս, իմաստուն "մարդ. թէ որ անիկայ միայն լոկ մարդ սեպել "պետք է նէ. որովհետեւ զարմանալի գործեր "կընէր։ Աշխարհութիւն սովրիլ ուզողներուն "վարժապետն էր անիկայ։ Ոչ թէ միայն հրեաներէն. այլ եւ հեթանոսներէն այ շատ մարդիկ եռեւէն գացին։ Անոնց էր ասիկայ։ "Ըզգին մեծերը ամրաստանեցին, եւ պիղատոս "խաչը հանել տուաւ։ Այդ կենդանութեան ա"տենը անիկայ սիրտերը մեռնելէն ետքն ալ ա"նոր հաւատարիմ մնացին. վասն զի երրորդ օրը "յարութիւն առած կենդանի երեւցաւ անոնց. եւ "ասիկայ աստուածային մարգարէներուն ըսածին կա"տարումն եղաւ. որ անոր համար ուրիշ շատ "հրաշալի բաներ ալ դուշակեր էին։ Ու քրիս"տոնէից ազգը որոնք այս օրուան օրս կը տես"նեմք, անուննին ասկէց առին"։

Ուրեմն տէ Ալ Հդդէ իրաւունք ունի եղեր ըսելու. "աւետարանական պատմութեան նկատմամբ "մեղի բնական մըն է արտաքիններէն յովսեպոսի "վկայութիւնը"։

Այս վկայութիւնք ոգիւնալիդներուն նեղութիւն կուտայ. ուստի որքան աշխատութիւններ քաշած են ասոր ուժը կոտրելու համար։ Ամե-

առաքինական պատմութիւնները Տ. Հայկազեան հաղորդագիտ հմտութիւնով կը քննէ* :

Ընտրեալ ճառը Տ. Հայկ կ՚ըսէ. "ասացա- "ծոյ զօրութեամբ նախկին եկեղեցւոյ մէջ գոր- "ծուած հրաշքները հաստատելու համար գոր-

* Ոտգիծանելիք՝ներըը կ՚ըսեն սովորաբար Թէ այս կտորը քրիստոնեայ մը գրեր եւ Յովսէպոսի գրքին մէջ խոթեր է : Ասիկա հերքելու համար յովսեպոսին ասոնկ գրելը վկայող հեղինակներ եւ յովսէպոսի գրքին հին ձեռագիր օրինակները կամ հին Թարգմանութիւնները ցուցընել պէտք է, որ ամէն մարդ չկրնար սատարել եւ հերքումը տարակուսելի կըլլայ : Ուստի սկսենք առ այժմ Թէ յովսէպոս այսպէս բան մը գրած չէ գրեթէ ինչ պատճառ կուտան ոտգիծանելիանները Յովսէպոս որ սուրբ յովհաննէս կարապետին գլխատումը կը յիշէ : սուրբ յակոբ տեառն եղբօրն մահը կը յիշէ : Յետոյ տեառն մերոյ համար բան մը չսեղծուն պատճառ ինչ կը ցուցընեն երբ այն տեղը քրիստոնէից շահնալը հռոմայեցւոց պետութեան հետաքրքրութիւնը վերջին առիթ՝ ան շարժած էր, կուզէին հասկնալ Թէ այն քրիստոսը որուն քրիստոնեաները կը հետեւէին, ինչպէս մարթ էր : Ռէ որ յովսէպոս չպատմէ ան լռութիւնը սեղի զօրաւոր վկայութիւն մը կըլլայ ոտգիծանելիսներուն դէմ : Չրեայի մը չկրցած պատմած բաներ ըրած ըլլալու է քրիստոս, որ յովսէպոս անոր պատմութիւնը լռութեամբ անցնի : Բայց յովսէպոս ինքը Թէպէտ քահանայական ցեղէ էր, բայց փարիսեցիներուն կողմը բռնող նախանձայոյզներէն չէր : (Դոն. Ռարդ) :

« ծածկիքներս միայն առաքեալներուն եւ քրիստոնէ-
« ութեան հակառակորդներուն գրածները չեն այլ
« ժամանակներու քրիստոնեաներուն գրչէն ելած
« բազմաթիւ գիրքեր ալ կան որ մտածող եւ ա-
« նաչառ մարդոց միտին տպաւորութիւն ընելու
« բաւական կերպնական գործերուն գոյութեանը
« կերպապէս եւ հաստատապէս վկայութիւն կու-
« տան» : Ուստի ետեւէ նոցա կը լսենք կուատ-
րադոսի եւ սուրբ Պօղիկարպոսի եւ սուրբ Իրա-
նոսի. եւ սուրբ Յուստինոսա եւ Որոգինեսի եւ Ու-
սեբիոսի բարձրաձայն վկայութիւնները : Ամէն
ալ առաքեալներուն հնորհուած հրաշագործ զօրու-
թեան եկեղեցւոյ մէջ շարունակելուն վկայութիւն
կուտան : Այս անակնկալ արժանի է ասոնց տուած
վկայութեան զօրութիւնը : Շատ ասոր համար
տանջանաց ասպարէզը կինջնան . կատաղի գազան-
ներուն առջեւին տակը կերթան եւ անոնցմէ կը
քաշատուին : « Ըսածներնուն վկայութիւն տալու
« համար մեռնիլ յանձնառու եղողներուն ինչպէս
« չհաւատամք» . կըսէ բասքալ :

Ընթանալական հին աշխարհքը մաքրելու հա-
մար արեան հեղեղներ վազեցին : Կայսրերը եր-
կար տեւն եկեղեցին չարչարանաց գործիքներու
վրայ պառկեցուցին . բայց վերջապէս իր համ-
բերութիւնովը եւ իր կոյսերուն եւ նահատակնե-
րուն երկար տանջանքներովը յաղթեց . յաղթանակ
կանդնելուն օրը եկաւ . ալ անկէց ետքը խաչը
կայսերական աթոռը պիտի նստի . բայց հոն նս-
լելու համար ալ նոր հրաշքներու շարունակու-

թիւն մը պիտի ըլլայ ։

Օր մը որուն յաջորդ օրը մեծ պատերազմ մը պիտի ըլլար , կոստանդիանոս իր հօրը աստուածոյն առաջը ծունկի վրայ կուգայ . անոր օգնութիւնը կը խնդրէ . եւ կաղաչէ որ իրեն յայտնուի ։ Ու ահա մէկէն ի մէկ օդոյն մէջ լուսափայլ խաչ մը կը ձեւանայ արեւուն սկաւառակին վրայ այս մակագրութիւնով . ԱՅՍՈՎ ՅԱՂԹԱ ։ Կոստանդիանոս որ Մաքսենտիոսի դէմ յաղթանակ պիտի կանդնէր , եւ զօրքը այս երեւոյթը կը տեսնէն եւ կը զարմանան ։ Ետքը այն գիշերը որդին աստուածոյ Քրիստոս կը հրաւիրէ կոստանդիանոսն որ տեսածին նման նշան շինէ եւ բանակին առջեւէն տանի ։ Կոստանդիանոս կը հնազանդի եւ կը յաղթէ ։ Ահա հրաշք մըն ալ ։ Այս ալ ուրանալը անհնար է ։ Ասոր վկայ կը գըտնես Եւսեբիոս . Լակտանտիոս . հեթանոս ատենագիրներ . հին յիշատակագիրներ . հին դրամներ . սուրբ գրիգոր աստուածաբանը . սուրբ ամբրոսիոսը . Մեհոդոս եւ Յուստինիանոս կայսրերուն օրինաց գրքերը . եւ այլն ։ Վկայներուն շարքը կրնայինք աւելի երկնցընել . բայց Տ . Հատէին գրքին մէջ այս վկայութիւնները գտնելը աւելի աղէկ է ։

Վ Ե Ր Ջ

ԵՕՂՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍՏԻԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ի. Նիւթական բաներուն վրայ ուրիշ տեսակ յարաբերութիւններ ալ կան որ նիւթական չեն։ Այրը աշխարհիս կազմակերպութեանը, եւ անոր մասանցը իրար բռնելով ըրած գործերուն եւ առաջ բերած արդիւնքներուն նայինք, որ ուրիշ կերպ կազմակերպութիւն ունենային նէ չէին կրնար ընել, շատ դժուարութիւն էնք կրեր իմանալու, 1. որ աշխարհըս ինքնին ստեղծուած չէ. որովհետեւ աշխարհըս կազմող մասերը կը տեսնենք որ իրարմէ զատուելու բաներ են. եւ մի եւ նոյն մասը ուրիշ այլ եւ այլ մասերու հետ կապուելով այլ եւ այլ գործեր կընէ։ եւ կրնայ ալ անկէց մէկ օտար զօրութիւնով մը զատուիլ. ըսել է որ այն կտորներուն իրարու հետ միանալը, կամ այս ինչ մասը միմիայն այն ինչ մասին հետ միանալը եւ ուրիշի մը հետ չմիանալը իրեն բնական չէ. ըսել է որ անոնք միացընող մը կայ։ Բայց թէ որ նիւթոյն կամ ամբողջը կամ մասունքը ինքնագոյ եւ յատկենական ըլլային նէ ինքնին անփոփոխելի կամ անազական ըլլալու էին. յատկենականութիւնն ու փոփոխելի կամ

ապականացու ըլլալը մէկ տեղ մի եւ նոյն բանի վրայ դանուիլ անկնար է . եւ մէկ բան մը միւսոյն ընելուն մէկ հատիկ միջոցը անիկայ բաղկացընող մասերուն իրարմէ զատուելուն առաջը առնելն է : Ասկէց կը հետեւի որ նիւթը ոչ ինքնագոյ է եւ ոչ յաւիտենական . ստեղծող մը ունի . որ թէ որ կասը ընէ անոր մասերուն իրարու յարումը անխափանելի ընելով , կամ հիմակուան փոփոխելէ . եւ փոխադրելի ըլլալու յատկութիւնները վերցընելով կրնայ միշտաւէտ ընել . ինչպէս որ կը հաւատամք որ մեր մարմինը պիտի ըլլայ ընդհանրական յարութենէն ետքը . որ անկէց ետքը մեռնիլ չկայ , որուն համար պէտք էր մարմինին կենսական զօրութիւնը անկէց զատուիլ . եւ ետքը մասունքներն ալ իրարմէ զատուիլ . որուն հետեւանքն է փրտտել :

2 . Որ աշխարհքս ստեղծողը մտաւոր եւ խորհուն եւ ամենիմաստ էակ մըն է . եւ ասիկայ դիւրաւ կը մակաբերուի աշխարհին մասանց իրարու հետ քաջայարմար կապակցութենէն : Ասիկայ ընդհանուր տիեզերաց վրայ դիտելը քիչ մը երկար բան է . բայց ամէն մարդ կրնայ իր վրայ դիտել : Տեւական է մէկ անգամ մը երեւակայելը թէ ինչ կապակցութիւն ունին իր մարմնոյն մասունքներն իրարու հետ եւ անոնց առարկայ եղած նիւթերուն հետ : Ման մը կուտէ նէ բոլոր մարմինը կենդանի պահելու նպատակով է . բայց կերած բանը մարմնոյն բոլոր անդամներուն մէջ չերթար , միայն ստամոքսին մէջ կերթայ . եւ

մարդոյս աննկանը պէտքէն աւելի եղածները ան-
կէց աղիքները անցնելով դուրս ելլելու ճամբայ
կը բռնեն ։ Այլ կնունդ տուող հիւթերը ինչ-
պէս կըլլայ որ բոլոր մարմնին մէջ կը տարած-
ուին . եւ սնունդ կուտան այն տեղերուն ալ որ
ստամոքսէն շատ հեռու են ։ Ասոնք գտնելու եւ
ամէն մէկ մասը իրենց յատկացեալ տեղը խրկելու
յատուկ գործարաններ կան մարդոյս ներսը , որոնք
մի ըստ միոջէ մանրամասնաբար ճանչնալը բժիշկ-
ներուն շատ փորձեր եւ դիտողութիւններ ընելու
եւ երկար ժամանակ անցընելու առիթ տուած է ;
Այն որ այս գործարաններուն մէկը պակաս ըլլար
նէ ինչ կըլլար ։ Ինչ որ հիմայ կըլլայ նէ ասոնց
մէկին դիպուածական պատճառով մը իր գործէն
խափանելէն . կամ գործարաններէն մէկին իրեն
ինկածէն աւելի ուժ ստանալէն ։ Այրը կերածին
աւելորդ եւ անպիտան մասերը աղիքներուն մէջ
քշող գործարանքին զօրութիւնը սննդարար հիւ-
թերը զտելով մարմնոյն այլ եւ այլ անդամներուն
սննդեանը համար լուծնող գործարանին զօրութե-
նէն աւելի ըլլայ նէ նոյն սննդարար մասերն ալ
անպիտաններուն եւ աւելորդներուն հետ կը խառ-
նուին եւ առանց օդուտ մը ընելու դուրս ելլե-
լու ճամբան կը բռնեն . եւ ասկէց կը պատճառի
փորհարութիւն . եւ թէ որ բժշկական դարմա-
նով գործարաններուն ամէն մէկին ուժը իր չափը
չգտնէ , մէկը աւելի եւ մէկը պակաս մնայ նէ ,
ամէն գործարաններն ալ իրենց հաւասարաչափ զօ-
րութիւնը կը կորսընցընեն . եւ մարմնոյն մասունք-

նները իրար լունելու ուժերնին կը ձգեն : որով կըլլայ մահ եւ այն մասունքներուն իրարմէ քակտելը կամ լուծանիլը : Ամէն մարքի հասողութեան յարմար կը կարծեմք այս բժշկական հայեցողութիւններէն աւելի երեւակայելը որ թէ որ իր աչքերը հիմակուան տեղը չըլլային , եւ հին առասպելներուն պատմած կիկղոպներուն աչքին պէս գլխուն ըլլային նէ այն աչքէն իրենց շատ մեծ օգուտ մը կըլլար մի որ վերէն վար ինչպէս միջնէրէն եւ երբեմն ալ անձրեւէն եւ ձիւնէն եւ կարկուտէն պահպանելու համար քաշելու հոգը արժէր : Ու այս խորհրդածութիւններէս ով չիմանար որ աշխարհս իր բոլոր մասունքներովը եւ իր մէջը պարունակածներովը ամենիմաստ արարչի մը գործ է . եւ նոյն արարիչը ասոնց գոյութեանը նէ պահպանութեանը պատճառն է : Այս բաներս են նիւթոյ վրայ ձգած բայց նիւթէն անմիջական կախում չունեցող յարաբերութիւնները . որ բնագիտութեան առարկայ չեն ըլլար . Նախաբանութիւն եւ բնական աստուածբանութիւն առարկայ ըլալով մտաւորական գիտութիւններուն կարգը կը մըտնեն . եւ Տպաւորական եւ նկարչական գիտութիւնները իրարու հետ կապելու յօդակապ , եւ մէկէն մէկալին անցնելու որպէս թէ կամուրջ մը կըլլան . որով այս երկու մասը իրարու հետ միանալով ընդհանրապէս գիպուկին անունով հասկըցածնիս կը բաղկացընեն :

ՍՈՒՏՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Երկու օր ետքը Վալուա պէյը իր նոր ըս-
պասաւորը շուկայն տարաւ իր խանութը նստե-
ցուց։ Հալերը եւ կանայի լաչակները եւ մե-
տաքսէ կերպասները անոր ցուցուց, եւ իրեն
յատուկ եղած դործերն ալ իմացուց։ Ու այս
էր գործը, որ անկէց ետքը չէ թէ իրրեւ պար-
զարուն ասպետ մը, այլ իրրեւ խանութպանի ըս-
պասաւոր մը պիտի հագուէր, ձեռքը ոսկեթել-
լուկ բանուած լաչակ մը բռնած խանութին դուր-
սը պիտի կայնէր. անցնող դարձողները ներս մըտ-
նելու եւ ապրանք ծախու առնելու պիտի հրաւի-
րէր. եւ խանութը գտնուած վաճառոր եւ գեղե-
ցիկ ապրանքները անոնց պիտի ցուցընէր։ Խա-
բուամանկ վաճառականը ասոնք այսպէս տնօրինելով
իր անձնական շահը շատ աղէկ հաշուած էր։
Վալուա պէյ, ինչպէս որ ըսինք, կարճահասակ
եւ խիստ տգեղ. Եւ անշնորհք ծեր մըն էր, եւ
երբ ինք մինակ խանութին ըլլար եւ ապրանքները
ցուցընէր եւ գովէր, շատ պատահած էր որ կամ
խանութի դրացիներէն մէկը կամ անցաւոր մը զին-
քը ծաղրելու լան մը կը զրուցեր։ Երբեմն տը-
ղայքը ծաղրական զուարճախօսութիւններ կընէին
իր վրայօք. իսկ կնիկ մարդիկ երեսի լաթերնուն
տակէն ասիկայ տեսնելնուն պէս իրարու կը ցուցը-

նէին . ճիւաղը նայէ կլսէին : Երբ որ Սախտ խանութը նստաւ նէ ատոր հակառակն եղաւ : Դժ-ղեցիկ պատանի մը ըլլալով , անցնողներուն ալ շնորհալի կերպով մը հրաւիրելով եւ կերպասները վարպետութեամբ անոնց ցուցընելով ամէն մարդ յօժարութեամբ կուգային անկէց ապրանք առնելու :

Երբ Վհալում պէյ տեսաւ որ Սախտը խանութ առած օրէն ի վեր առուտուր շատ կըլլայ պատանիին աւելի բարեկամութիւն ցուցընելու ըսկսաւ : Կերակուրը առաջինէն աղէկ տնօրինեց . հագուստն ալ կը նայէր որ վայելուչ , եւ երբեմն փառաւոր ալ ըլլայ : Սախտ գիտէր որ Վհալում պէյը ատոնք ամէնն ալ իր անձնական շահուն համար կընէր . անոր համար այս կերպերուս բաւական չէղան անոր սրտմտութիւնը փարատելու : Վախէր ցերեկ կը մտածէր թէ իր հայրենիքը պառնալու համար ինչ կերպ կըրնայ բըրնել :

Օր մը որ շատ առուտուր եղաւ եւ խանութին տղայքը ամէն մէկը ծախուած ապրանքները ծախու առնողներուն տունը տանելու համար ցըրուած էին . ըստ բաւականին տարիքն առած կին մը խանութը մնաւ եւ քանի մի կտոր բան առաւ , ստակը վճարելէն ետքը Վհալում պէյէն մէկը ուզեց որ անոնք հետն առնէ տուն տանի : Վհալում պէյը պատասխանեց թէ կէս ժամէն կը խրկեմ . հիմայ անհնար է ըսաւ . թէ որ կուզես նէ մէկ օտար բեռնակիր մը բռնէ թող բերէ :

Կինը ըսաւ , չէ , Վհալում պէյ . որքան որ

յարգոյ մարդ մըն ալ եա նէ գող մըն ես . խա-
նութդ ալ դէշ կընայիս : Ձէ ըսի քեզի . ես
շուկայի բեռնակիր չեմ բռներ : Վաճառականու-
թեան առվօրութեան եւ օրէնքին նայելով քու
պարտքդ է որ բնչնէ առած ապրանքներս դուն
խրկես իմ տունս . եւ կուզեմ որ ասանկ ընես :

Վաճառականը աղաչելու կերպարանքով մը ը-
սաւ . բայց աղնիւ խաթուն , մինակ կէս ժամ մը
սպասէ կըսեմ : Ես այս ըսկզով շուարելէն կը
կըծկտեր , կը գալարէր , ծաղրական կերպարանք մը
կառնէր :

Այս ինչ խեղճ խանութի է ըսաւ կինը տպայ
մըն ալ չկայ հոս . հապա սա պնդիտանը հոն ինչ
կընէ ըսաւ Սահին դառնալով . եկ սրիկայ պա-
տանի : Ըս սա ծրարն ու հետեւէս եկուր :

Գալուն պէս նեղանալով ըսաւ . կայնէ . ա-
նիկա իմ խանութիս կենդանի նշանն է* . իմ մու-
նետիկս է . իմ մագնիսս (մըկլատրզ) է . դրանը
սեմքէն անդին չերթար :

Ահա ինչ ըսել է ըսաւ կինը բարկութեամբ .
եւ ծրարը Սահին գիրքը նետեց . ծերոյն ըսած-
ներուն քնաւ ականջ չդնելով : Ինչ աղէկ վաճա-
ռականի հանդիպեր եմ . ապրանքներդ ինչ աղէկ

* Յայտնի է որ վաճառականները իրենց խանու-
թին վրայ տախտակ մը կը կախեն , որուն վրայ
խանութին մէջ գտնուած ապրանքները գրուած
կըլլան : Գալուն պէս իր խանութին վրայ տասնկ
տախտակ չկար , Սահա կը ծանուցանէր անցնող
դարձողներուն թէ ինչ կը պակսի խանութը :

բաներ կըսնան ըլլալ որ իրենց աղէկութիւնը իրենց վրայ չերեւիր, գրսէն գովողն մը կարօտ կըլլայ։ Ա՛ի ճամբայ ինկիր պատանի. ժամանակըդ չես կորսընցըներ. քեզի տալու պարգեւէս գոհ կըլլաս։

Կինը այս ըսած առենը Պաղտէմ պէյին ալ կամայուկ մը կըսէր Սախտին, եղ, Թաւիր, եւ որքան հնար է նէ շուտ եկուր. պառաւ վհուկը բոլոր շուկային մարդիկը հիմայ գլուխս կը թաւիէ, թէ որ խնդիրը կատարելն աւելի ուշացընեմ նէ։

ԽԵՑՏԵՒԵԿՈՒԹԻԵՆ ՎՀՆՈՒԹԻՒՆ

Մարաքաղաքին մէջ ի ընդհանուր դրուած պարտերական մը՝ հրաշափառ խայտառակութիւն մը հրատարակեր էր, որ մեզի քիչ զարմանք եւ քիչ զուարճութիւն չբերաւ։ Մէկ բան գրող մը իր գրածին արժանաւոր խորագիրը ինքը գտնել դնելը շատ յաճախ տեսնուած բան չէ. հիշեալ պարբերականին մէջ կարդացած յօդուածներուն խորագիրը՝ խայտառակութիւն ըսելէն զատ բան չէինք կրնար հայհոյութիւնները. հեղինակն ալ նոյնը վայելեցընելովը մեզի զարմանք բերաւ։ Միայն թէ՛ հրաշափառ բառը՝ որ հրաշքներով փառաւորուած ըսել է, եւ Աստուծոյ եւ սքանչելագործ սուրբերու եւ

հրաշալի կերպով փառաւորուած անձերու կամ իրերու վրայ կառնուի, խոյսոտակոծելն բառին ալ ածական կրնայ ըլլալ եղեր. ասիկայ չդիտէինք. Հիւսիսէն փայլած մէկ ճառագայթի մը կարօտ էինք որ այս բանս սովրեցնէ. սովրեցանք՝ միայն գրածը հասկընալու եւ աւելի իր խելքը եւ դատողութիւնը չափելու համար. մեզի գործ ածելու չգար: Ա՛հնքն ասկեց ետքն ալ մեր լեզուին կանոնադիրներուն գործածած մտքովը եւ անոր յարմար տեղեր գործ կածեմք. իսկ յիշնալ յօդուածը լոկ խոյսոտակոծելն կանուանեմք առանց ածականի. այս անունը անոր բաւական է. խոշոր խոշոր ածականներով զարդարելու կարօտ չէ: Օգուտարձութիւննիս ալ այն է որ՝ թէ որ այս անունը մենք մեզնէ նոյն յօդուածին վրայ դնելու ըլլայինք նէ՝ յօդուածին հեղինակն ալ կողմնակի կերպով մը խոյսոտակ անուանած պիտի ըլլայինք որ ճշդի ծանր է, որովհետեւ մեր հակաճառութիւններու մէջ երբեք ընդդիմախօս հնդինակին միտքը եւ խօսքը: Հիմայ որ այս հեղինակը իր գրածը խոյսոտակոծելն անուանելով հետեւաբար դինքն ալ խոյսոտակ անուանէր է նէ՝ զուարճալի բան մըն է: Տեսնենք ինչ է եղեր առոր ըսածը:

«Հաւատամք յարդիւնս քրիստոսի միջնորդութեամբ կախարդութեան: Հաւատամք ի փրկութիւն հոգւոց՝ հաղորդակցութեամբ դիւաց: Իսկ

որք ասեն, թէ չեք կախարդութիւն, կամ, թէ ո՛չ դուն գիւք, զանպիսիսն նզովէ մեծ տրամաբան եւ աստուածաբան, անօրինող եւ յօրինող Նրեւակ հանդիսի, Պ. Յովհաննէս Տէր Կարապետեան Տէտրոյեանց Ջամուրճեան Պրուսացի», խոյտառոխոնիեան հեղինակը այս իր գաւանութիւնը հրապարակաւ յայտնելէն ետքը կաւելցընէ։

«Ի՞նչ օրհնութիւն կամ ի՞նչ գոհութիւն մատուցանենք Պ. Ջամուրճեանին, որ քրիստոնէական կրօնի հանդանակները, տասն եւ հինգ դար դրվելուց եւ իսօտուանելուց յետոյ, իւր ներկայ դարու 1 յուլիս 30 նոյեմբեր թիւ 85 Նրեւակի մէջ, եւլա սրբագրնց ու հաւատքի մասունքները յաւելցուց, մի նոր եւ պայծառ լոյս ծաւալելով աստուածաբանական գիտութեան վրայ»։

Հապա սուր աչք ունի սա բանադատը սուվորական սրատեսութիւն ունեցող մարդոց աչքէն շատ աւելի կը տեսնէ։ Ըսկիտեմ թէ Նրեւակը ընթերցող ուրիշ ո՛ եւ իցէ մէկի մը աչք՝ Նրեւակին 85 թուոյն մէջ վերոգրեալ հատուածը տեսեր է մի. կամ գոնէ՝ սոյն թուոյն ճակատը՝ յուլիս 1 ամսաթուոյն քով նոյ. 30 ամսաթիւն ալ նշմարեր է մի։

Խոյտառոխոնիեան հեղինակը թէպէտ այնքան սրատես է՝ բայց արծիւ չէ՛. անանկ շատ պայծառ լուսոյ դէմ աչքը չդիմանար. լոյսը քիչ մը աւելի փայլի նէ՝ վրան կ՚այլ լաւուոյ մը կը ծածկէ որ փափուկ աչքերը չբռնուին եւ իրեն լուսաւորել ուզած մարդոյն շալ աչքին

իր յուզումներ։ ուղածէն աւելի լոյս չերեւիր։ Ասոր ապացոյցը կը տեսնենք ասա, խոյտառնոտ-ընեանը առաջին էջին տակը փբրեւ ծանօթութիւն գրածին վրայ՝ որ առջի բերանը ուղիղ է Տրեւոյին մէջ գրուածը օրինակել, ասկէց հետեւցուցեր է վերոյգրեալ իր հաւատամքը. բայց տեսնելով որ լման գրէ նէ՝ ուրիշները իր սըրտատեսութեան տեսակէն նայուածքի արժանացած չըլլալով այնպէս հետեւութիւն մը չեն կրնար հանել, կամացուկ մը ծածկեր է, միայն այսքան դնելով. "կախարդութիւնը շատերը որ հրաշքով "չեն հաւատար եւ այլն"։ Ի՞նչ կը հասկըցուի այս կարճ եւ անկատար խօսքէն. թէ որ պիտի հերքեր նէ պէտք չէ՞ր մի որ խօսքը ամբողջ գրեր։ Անոնք անոր պէս չեմք ըներ։ Ծաղրաշարժ խոյտառնոտնիւն մը օրինակուր հերքման չէ՛, բնաւ յիշատակութեան անգամ արժանի չէ՛ ալ նէ՝ որովհետեւ յօդուածը հրատարակող պարբերականը շատերուն ձեռքը կը պարպի, եւ խոյտառնոտնեան ընտորաքրող հրատարակչին Ս. Հաչբեգ անունը, եւ դրուածին մէջ դրվելոց եւ խոտովանվելոց եւ ուրիշ ասոր նման Կոստանդնուպօլսի սովորական լեզուէն օտար զրուցուացքները տեսնելով՝ մէկէն կրնան յայիշատակուիլ՝ կարծելով որ ազգիս լուսաւորութեանը նոր օգնական մըն ալ ծագեր է հիւսիսական կողմէն, ասոնց համար քիչ մը խոյտառնոտնեան քննութեանը ձեռք զարնելու յանձնառու եղանք։

Այս մեր քննելիք հեղինակը միտքը դրեր է որ ո՛չ կախարդութիւն կայ եւ ո՛չ դեւ. եւ երբ

" Ջամբռճնանէն ասոնք կը լսէ թէ երկուքն ալ կան, մէկէն կը զարհուրի. քիչ մը ծաղրածութիւն կընէ կը խնդայ. սակայն սիրտը խըշխըշալուն՝ խնդալուն վրայ չկընար յարատեւել. կը զայրանայ. կըսէ. " որպէս հայ, ամօթահար զարմանում ենք որ " այս ժամանակում հայ մամուլից արձակվում են " այնպիսի ցնորաբանութիւնք ,, : Կուլայ, եւ ողբը չկրնար գադրեցընել խնդճը. կըսէ " մինչեւ ե՞րբ " պիտի խայտառակվին եւ իւրեանց հետ միասին " պիտի խայտառակեն հայ մամուլը, մեր այս դե" րընկալ իրատուններ*. կարծենք թէ ժամանակ " էր արդէն սթափելու միջին գարէրի արբեցու" թենից ,, :

Ձդիտմամբ Պ. Ս. Ր. ահաբեկը բարեբաղդ ըսեմ թէ դժբաղդ, որ մկրտուած ատենը մանր տղայ գտնուէր է եւ տակաւին բանաւարութիւն չէ՛ ունեցեր: Թէ որ խելահասութեան ատենը մկրտուելու երթար նէ՝ չմկրտուած ՚ղաթերը հագնելուն պէս եւ կեղեցիէն դուրս պիտի վազէր ըսելով, ինչպէս որ իր խայտառակութեանը մէջ ըսեր է. " ուրեմն կախարդութիւնը եւ դեւերը հաւատի մասունք են եւ Քրիստոսի " տուսի փրկագործ տնօրէնութենից գերադասելիք. " որովհետեւ Քրիստոսի տնօրէնութիւնքը չեն կա" րող ընդունվիլ առանց կախարդութեան եւ դե" ւերի գոյութիւնը ընդունելու. դորա հակառակ " հիմք լինելով Քրիստոսի արդիւնքին հաւատացող

* Մեր հասկընալու աշխարհաբարովը ըսել է, սահանայնելուն կայ ըլլալը ընդունող իմաստուններըն:

"դաւանութեան": Քահանային մկրտութեան եկո-
ղին համար կնքահօրը, եւ թէ որ երախային չափա-
հաս է նէ՝ նոյն իսկ իրեն կը հարցունէ թէ ի՞նչ
կը խնդրէ. երախային կամ անոր բերնէն կնքահայրը
պիտի պատասխանէ. "Հաւատ, յոյս, սէր եւ
"մկրտութիւն: Մկրտիլ եւ արդարանալ, մաքրիլ 'ի
"մեղաց, ազատիլ 'ի դէ–ոց եւ ծառայել Ըստուծոյ":
Դեռ կենդանուն հաւատալու չէ՛ կրսէ Պ. Ս. Հ-
ախգը. դեռ կայ ըսելը մինչեւ դարերու արութեա-
թիւն՝ եւ տպելը հայ մամուլը խայտառակել կ'ան-
ւանէ. իրեն մկրտուիլ եւ քրիստոնեայ ըլլալը ի՞նչ
կ'անուանէ ուրեմն, որ արդարանալ եւ մեղքերէն
մաքրուիլ եւ դեւերէն ազատուիլ եւ Ըստուծոյ ծա-
ռայել ուզելով մկրտուած է: Այս մկրտութիւնն ալ
իրեն խայտառակութիւն եւ յաւիտենական դատապար-
տութիւն չըլլա՞ր մի:

Բայց յաւիտենական դատապարտութիւն որի՞ կըս-
պառնամք կոր. եւ յաւիտենական դատապարտութիւնն
ի՞նչ է. չէ՞ մի որ տէրն մեր ահեղ դատաստանին
օրը այս յաւիտենական դատապարտութիւնը պիտի
տայ ըսելով. "երթայք յինէն անիծեալք 'ի հուրն
"յաւիտենական որ պատրաստեալ է սատանայի եւ հը-
"րեշտակաց նորա": Սատանայք եւ անոր հրեշտակ-
ները ո՞վ են. դեւերուն մեծը իր դեւերովը. այն-
պէս չէ՞ պարոն Ս. Հ՞ախգը: Բայց դուն կրսես
թէ ո՛չ սատանայ կայ եւ ո՛չ հրեշտակներ ունի.
ուրեմն աստոյ համար պատրաստուած հուր ալ չկայ.
յաւիտենական դատապարտութիւն ալ չկայ. եւ Ա-
րբ-
լուստս տէրն մեր այս սպառնալիքս ընելով պիտի

Հարցնես որ սուտ սպառնալիքով մարդիկ խաբեր է՝ ինչպէս որ մայրիրը ալապաճառ եւ խաբեպատճառ կայ ըսելով տղայքին կը վախցընեն։

Այլ՝ Պ. Հայրեդ. դոյութեանը չհաւատացած Համդէյ դիւրիդ բերնովը գրած նամակիդ մէջ ըսեր էիր որ դորթէ ապաթէլսին մտեռնալու իշխանութիւն չունիս. որ ըսել է թէ անկէց կը վախնաս. ես ալ այս անգամ մինակմէկ խօսք մը մէջ բերի սուրբ աւետարանէն, որ վախուդ չեղիդ չպատուի։ Վրեզ մկրտուած քրիստոնեայ դիտնալով ալ մկրտութեան արարողութեանց խօսքերուն մէջէն ցուցուցի որ դեւերուն դոյութեանը հաւատալը քրիստոնէական հաւատոց մէկ կական մասն է։ Ընկէց հետեւցընել թէ "կախարդութիւնը եւ դեւերը հաւատի մասունք են եւ Քրիստոսի մրկագործ տիօրէնութենէն դէրադատելիք", գրած յօդուածդ անօր տուած խորագրիդ արժանացնող խօսքերուդ մէկն է։

Այուչես նէ՝ Պ. Ս. Հայրեդ. քու ըսածիդ դէմ քու ըսածդ ալ վկայութիւն բերեմ. որպէս զի դիտնաս Երեւակին մէջ գրածիս ճշմարտութիւնը, որն որ քու խաչատակութեան յօդուածիդ մէջ ամբողջ օրինակելու վախցեր էիր։ Ըսեր ըսած եմք որ՝ "սուրբ գրոց անկեղծութեամբ հաւատացող՝ "եւ կախարդութիւն չկրնար ըլլալ ըսողները այս "հակասութենէս չեն կրնար ազատիլ"։ Մնէ որ քեզ սուրբ գրոց անկեղծութեամբ հաւատացողներուն կարգը դնելուս քեզի համար զրպարտութիւն ըրած կըլլամ նէ՝ Թողութիւն չնորհէ. խօսքերէդ քեզ, Թէպէտ քրիստոնէութեան անհմուտ՝ բայց

այսու ամենայնիւ անկեղծ քրիստոնեայ կը կարծեմ. Թէ կարծիքս ծուռ է նէ՝ շիտակելովդ շնորհ մը ըրած կըլլաս չէ՛ Թէ միայն ինծի՝ այլ եւ խոյտառնոպնեան յօդուածդ կարդացողներուն ամենուն ալ, որ գիտնան Թէ ի՞նչ հաւատքի տէր է իրենց հետ խօսողը։

Վ. ոռ գրածիդ մէջ մէկ երկու անգամ՝ Վրիստոսի անօրէնութիւնը ֆրէյֆոդէ ըսեր էիր. մէկ մը՝ երբ ըսիր. "Վրիստոսի ֆրէյֆոդէ անօրէնութեան "հաւատալ պարտ է ամենայն քրիստոնեայ". մէկ մըն ալ՝ վերը մէջ բերած խօսքերնուդ մէջ. որ կը կարծէիր Թէ "կախարդութիւնը եւ դեւերը հաւատի "մասունք են եւ Վրիստոսի ֆրէյֆոդէ անօրէնութենից "զերադասելիք". եւ ասկէց քիչ մը վեր ալ ըսեր էիր "հաւատը մի միայն դէպ ի քրիստոսի փրկարար "անօրէնութիւնքը"։ Կարծեմ Թէ ֆրէյֆոդէ եւ ընդհարբ բառերուն՝ որ քու գործած ածներդ են, ի՛նչ ըսելը կը հասկընաս, փրկութիւն գործող, փրկութիւն ընդունիլ ըսել է. այսինքն՝ փրկող, ազատող։ ի՛նչ պատասխան կուտաս երբ հարցընեմ քեզի Թէ Վրիստոս իր անօրէնութիւններովը մեզ ինչէ՞ն ազատեց։ Անկայ դարուս անհաւատներուն վարդապետութիւնը քեզ դեռ եւ կախարդութիւն կայ ըսելէն եւ ասոնցմէ վախնալէն ազատեր է. ասոնք կայ ըլլալուն վրայօք սուրբ գրոց տուած վկայութիւններուն հաւատալէն ալ ասով ազատուեր ես. այդ ազատութեանդ վրայ նախանձելիք՝ եւ այդպէս ազատութիւն մըն ալ մենք ստանալու փափաքելիք չունիմք. ազատութիւնդ քարով վայրկ դուն ու իմ քիդ հաւնողները։ Բայց Վրիստոս մեզ ինչէ՞ն ազատեց կը կարծես։

Ով որ ֆրանսերէն գիտես նէ, (վասն զի ոմ
ըլլալդ ալ չեմ ճանաչեր՝ ինչ գիտնալդ ալ, եւ առ
այժմ գիտութեանդ վրայ առացած տեղեկութիւնս՝ գը-
րածներուդ նայելով, ոչինչին խիստ մօտ է), քեզ
ինչին խրկեմ, որ ֆոքթ առաքելոցը չէ՛ որուն մօտե-
նալու իշխանութիւն չունիս եղեր. այլ սատանայի եւ
կախարդութեան գոյութեանը չհաւատալու կողմէն
քու մտերիմ սիրելիդ պիտի եղած ըլլայ Ա. օլդերը.
Ընկերայ մէկ գրքին մէջ (որ ժամանակով կարդացեր
եմ, բայց անոր բազմաթիւ գրքերուն որին մէջ ըս-
ըլը չեմ յիշեր), ըսած է. "սատանայ": Նայց ա-
"սիկայ ամբողջ քրիստոնէութիւն ըսել է: Սատա-
"նայ չեղածին պէս վրկիէ ալ չըլլար": Ուրիշնե-
րէն չես կրնար սովրիր նէ՛ այս քու խելակից բա-
րեկամէդ սովրէ՛ որ սատանայ չկայ ըսողը վրկիէ ալ
ճանչնալու չէ՛: Լայպոնաքոնիթնը մէկդի ձգէ՛ պ. Ս.
Շահբեդ. այս մարդոց միտքը լուսաւորելու միջոց
չէ՛: Վրեղն համար գովնտներ կը լսէինք,
իմաստուն մարդ մըն է ըսին. աղքատկր է ը-
սին: Ով որ իմաստուն ես նէ՛ իմաստունի բերան
բանեցո՛ւր: Խայտառակութեան տեղ փաստերդ մէջ բե՛ր,
պատասխանդ լսէ՛. կարդացողն ալ թող գատէ՛ թէ
իրաւունքը ո՛ր կողմն է: Ընդհատեր ես նէ՛ նայէ՛ որ
ազգիդ հաւատքը հատատես, քրիստոնէութեան լու-
սով լուսաւորես. ափեղցըփնել ծաղրածութիւնները
մարդու միտք չեն բանար. մարդ խնդալով կամ խըն-
դացընելով իմաստուն չըլլար. մտածելով կը վաս-
արկուի իմաստութիւնը:

Յօդուածոյս նպատակը՝ դեւերուն գոյութիւնը

ուղղակի ապացուցանել չէր. մեր Քրեւակը կարդացողներուն ձեզ օրինակ ցուցընելով մեր ըսածը ըստուգել էր, թէ արեւելք մինչեւ հիմայ շատերը կան որ դեւերուն գոյութիւնը եւ անոնցմով կախարդութիւն գործածելնուն "կարելիութիւնը հաւատացողներ տգէտ եւ պարզամիտ կ'անուանեն, երբ իրենք պարզմտութեամբ կուրանան, հետեւանքն ինչ ըլլալը չկատեղով. որով Քրիստոսի եւ առաքելոց ժամանակը այսահարներուն վրայ եղած լուծկութիւններ եւ կախարդ Սիմոնին կախարդութիւնները որոց՝ գործք առաքելոց կը վկայէ, ստուտ չհանեն նէ հաստութեան մէջ կինան,, : Ասիկայ այն խօսքերուն մէկն է՝ որոնք խոչոռախուճեան յօդուածիդ մէջ գրելու վախցար. պատճառն ալ դուն իմացուցիր, որովհետեւ մէջը գործք առաքելոց գրուած է. "որին մօտենալու մենք իշխանութիւն չունէինք,, ըսելով: Հայց դուն մեր ապացուցանել ուզածէն ալ աւելի ըսիր. դեւերը, որով եւ այսահարներն ալ եւ անոնց վրայ եղած լուծկութիւնները ալ, եւ կախարդութիւնը միանգամայն ուրանալով հաւատքեներէն չկրցար ազատուիլ, երբ Քրիստոսի տնօրէնութիւնը գլխագործ եւ գլխաւոր անուանեցիր:

Ով որ խրատ մտիկ կընես նէ՝ եկո՛ւր դեւերուն գոյութիւնըընդունէ՛ որ քրիստոս մեզ դիւաց ծառայութենէն ազատեց ըսելու կարող ըլլաս: Եկո՛ւր կախարդութեան կարելիութիւնը ընդունէ՛ որ սուրբ գրոց խօսքերուն պարզմտութեամբ եւ իբրեւ իմաստուն հաւատաս: Ձէ՛ նէ յայտնապէս Աւդերի եւ անոր ընկերներուն համախոհ եւ անցեալ ԺԸ դարու հոտած ու

փոքած փիլիսոփայութեան հետեւող խոստովանիմ դուն քեզ յայտնապէս. եւ քրիստոնէութեան դիմակով կեղծաւորելով պարզամիտները խաբելէն դադրիմ։

Շատ չանցնիր դիւայ գոյութիւնը ամէն կարելի ապացոյցներով հաստատելու շարունակութիւններ կը հրատարակեմք Արեւելքին մէջ. որով կը ցուցընեմք թէ դիւայ գոյութեան հաւատալը մարդեղութեան փրկարար խորհրդոյն հաւատալոյն հետ եւ նոյն իսկ քրիստոնէութեան հետ ինչ կապակցութիւն ունի։ Վհուկն համար չեն այն խօսքերը. բայց դուն ալ կարդաս նէ դէշ չէս ըներ։ Թէ որ փոքր մը ունիս դիւայ գոյութեան եւ կախարդութեան կարելիութեան դէմ, (որ չեմ կարծեր թէ ունենաս. չէ՛ նէ՝ անունք մէջ բերելու առիթը խոյստակելիկեան յօդուածիդ մէջ գրելն էր), մեզի իմացո՛ր ուզած պարբերականիդ միջոցաւը, միայն թէ գրածդ իմ ձեռքս հասնի։ Ես անոր պատասխանը փրկով քեզ դոհ ընելու համար՝ վերը յիշած գրութեանս հրատարակութեան ժամանակին չեմ սպասեր։ Ողջ լեր մարմնով եւ խնդրով։

ԸՅԼԻ ԸՅԼՈՒ

Կապոճի մը համար երկու մարդ։ Գաղղիայի Նա տը Քալէ գաւառին Հարն վիճակը երկու հոգի բարեկամաբար որսորդութեան կելլեն։ Մէկը կաքաւ (քէքլիք) մը կը տեսնէ եւ կը զարնէ. Թռչունը կը զարնեն բայց չմեռնիր. ուստի երկրորդը հրացանը կը շիտակէ եւ կրակ կընէ. եւ այս անգամ կաքաւը կը մեռնի կ'ինայ. բայց վիրջընելու համար երկու բարեկամ որսորդներու մէջ կռիւ կելլէ. մէկը կըսէ Թէ կաքաւը առաջ ես զարկի, իմն է. միւսը կըսէր Թէ իմ զարնելովս ինկաւ, իմն է։ Երկուքն ալ փաստերնին իրարու չկրնալ հասկըցնելով զէնքերնին ձեռք կ'առնէն. մէկը միւսը ձախ կուշտէն կը զարնէ. այն ալ հրացանը միւսին գլխուն կը շիտակէ. որով գըլխուն սկաւառակը կը կոտրի եւ մարդը մէկէն կը մեռնի. բայց կուշտէն զարնուողն ալ չատ ողջ չմնաց։ Զըլլալու բան չէ՛. մարդկային կիրքը ամէն բան ընել կուտայ. ոչինչ բաներու համար ահագին կռիւներ եղած եւ մարդոց արիւն թափուած՝ պատմութեան մէջ պակաս չեն։ Հոս պատմածներուս վրայ սա դըժուարութիւնը կայ որ պատմող օրագիրը չըսեր Թէ օրկէ՛ առնուած է. որովհետեւ որսորդութեան կըսած առիններին միեակ երկու հոգի էին. եւ երկուքն ալ մեռան։ Ուրեք կուշտէն զարնուողը այս բանը պատմելու չափ ժամանակ ապրած է։

Ընթերց. ըսի՛ր։ Ծառ մըն է ասիկայ, որ գեղեցկութեանը համար շատ տեղ կը գտնուի. բայց պտուղը մինչեւ հիմայ անօգուտ բան մը կը կարծուէր. եւ ասոր համար անարգական անունն ալ ստացեր է տառճկերէն՝ էչէկ էեոռնէ։ Եւրոպայի մէջ՝ որ ամէն բանէն օգուտ քաղելու կը նային, աղէկ չեն սեպած որ այս գեղեցիկ ծառը իրենց պարտէզներուն մէջ տեղ բռնէ առանց մէկ շահ մը բերելու տեղէն տիրոջը. միայն վրան նայելով աչքով զուարճանալը բանի տեղ չեն դներ։ Տեսնելով որ այս պտուղները կամ շագանակները մէջերնին ալիւրի նըման նիւթ մը կը պարունակեն, առաջ փորձեցին օսլայի (նիշաստայի) հետ խառնելու, եւ փորձը յաջողելով հասարակ բան մը եղաւ. գաղղիայի օսլաները ամէնն ալ հնդկ շագանակի ալիւր ունին մէջերնին։ Ասկէց քաջալերուելով ուրիշ վարպետներ՝ հացի հետ ալ խառնելու փորձ ըրին. եւ ասկէց ալ ինծի մի չտեսնուեցաւ. բանը ինց լեղիւթիւնը հանելու եւ բաղարովին ասոր ալիւրովը օսլայ եւ հաց շինելու։ Ու որ ասիկայ յաջողինէ՝ քաֆֆէխին պէս ցորենի տեղ բռնող նիւթ մըն ալ աւելցած կըլլայ. եւ հընդկ շագանակը որ առաջ միայն ծառին գեղեցկութեանը համար կը մշակուէր, օգտին համար ալ կը մշակուի, եւ ունեցողներուն շահու նոր դուռ մը կը բանայ առանց նոր ծախք մը պատճառելու։

Ընտանեաց հէք խաղալիք վտանգը։ Փարիզի բնակիչներէն մէկը լողալու վարպետ էր, եւ շուններուն դէբրա նուագը լսուած խոշոր եւ զօրաւոր անսակէն գեղեցիկ

շուն մը ունէր։ Օր մը ասիկայ շունը կառնէ, Շա-
րանդօնի վերի դին Ալէն գետը կը մտնեն լողալու։
Հետաքրքիր տեսարան մըն էր՝ մարդ մը եւ շուն
մը լողալու մրցիլը, անոր համար շատ մարդիկ գե-
տին եղերքը կեան տեսնելու. խել մըն ալ մանր նա-
ւակներ լողացողներուն ետեւէն կը պտըտէին։ Մար-
դը մէկ մը երկու ձեռքովը շունին գլուխը կոխեց.
շունը ջուրին մէջ ընկղմեցաւ եւ դուրս ելաւ։ Ընա-
սունին անանկ եկաւ որ տէրն ալ կախարժի որ մէկ ու-
րիշը իրեն անանկ ընէ. եւ այս պըճօսանքէն անիկայ
զրկելու համար երկու առջի ոտքերովը տիրոջը գըլ-
խուն կոխեց ընկղմեց։ Մարդը քիչ մը ետքը ջու-
րին երեսն ելաւ, բայց գլուխը ջուրէն չհանած եւ
շունչը չառած շունը մէկ մըն ալ գլխուն կոխեց։
մարդը մէկ մըն ալ ջուրին տակը գնաց։ Այս դոր-
ծողութիւնը շատ անգամ կրկնեց շունը. մինչեւ որ
մարդուն շունչը հատաւ։ Յամաքէն եւ նաւակէն
տեսնողները հասկըցան որ անանկ երթայ նէ մար-
դը պիտի խեղդուի մեռնի. Նաւակները վրան գա-
ցին. շունը մէկդի ըրին մարդը ջուրէն նաւակը առին,
որ շատ տկարացած էր նաւակին մէջ մտնելուն պէս
մարեցաւ ինկաւ, ցամաքը հանեցին, եւ քիչ աշխա-
տութեամբ խել քը գլուխը բերելով տունը խըր-
կեցինք։

Կրօնական հալածանք։ Հողբականները կը պարծին
թէ մարդոց խղճմտանաց կատարեալ ազատութիւն
կուտանք. եւ կրօնական հալածանք ընդհէն կը խոր-
շին։ Այս պարծանքնին ինչ արժէք ունենալը հոս
դրելիքներէս կը հասկըցուի։

Ա Էքլէմպուրկի դքսուԹիւնը՝ որ գերմանական դաշնակցուԹեան մասն է, իրեն տիրող կըրօնք ունի բողոքականուԹիւնը։ Ա Էկ հռովմէական տեղացի մը՝ որ ըստ բաւականին յարգի մարդ ալ էր, իրեն տան քահանայ բռնած էր մէկը։ Այս յարգի աշխարհականն էր Պ. Ֆօկըլսանկ, որ չկրցաւ քահանային պաշտպանել եւ աքսորէ ազատել։ Հռովմէականներու իրենց ննջեցեալը անգամ իրենք Թաղելու ԹոյլտուուԹիւն չեն տար։ Վահանային տալու ԹոյլտուուԹիւնին միայն այնքան է՝ որ իբրեւ աշխարհական կրնայ դանուիլ ննջեցելոյն հետ, իսկ Թաղման բոլոր արարողուԹիւնը բողոքական մը կը կարդայ իր կրօնական սկզբանցը համեմատ։ Տղայ մը չկրնար մկրտել քահանան, Թէ՛ եւ տղուն հայրն ալ մայրն ալ հռովմէական ըլլան. եւ ասոր համար կառավարուԹիւնէն պնօքինոմ ուղղու է. չէ նէ՝ քահանան 50 դալէր տուգանք տալու կը դատապարտուի։ Պօհէմիայէն Ա Էքլէմպուրկի Նայ Շղրէլեյ քաղաքը հռովմէական վաճառական մը եկեր էր Ա այրը անուն. անոր տղայ մը ծնաւ, եւ Ռուէրտ քահանան կանչեց մկրտելու։ կառավարուԹիւնն իմացաւ եւ պատուէր խրկեց քահանային որ անօրինուԹիւն չառած չմկրտէ։ Պարագան վտանգաւոր էր. քահանան տղան առանց անօրինման մկրտեց, եւ 50 դալէր տուգանքը տուաւ։

Ընկերը աբեղեր։ կը կարծես եւ պիտի ըսես՝ որ ալինէը բան մը չէ։ Ես, կը պնդեմ որ այս օրուան օրս ալինէը ամեն բանի տեղ է։ Ճաշվահատոր

Ուժանները շատերուն նպատակը «Լինելը չէ՞ մի, որ շատ մը Թուղթ սեւցընելէն եաքը շատ մ'ալ գըրածոխ կը անանկացընեն։ Ընողք «Լինելով կը չինեն, «Լինելէ գնով կը ծախեն, «Լինել ժամանակի մէջ կը կարդան, ի՞նչ կը շահին։ «Լինել։ Երբեմն մարդիկ ատեն մը քիչ մը պատիւ ունեցած ժամանակներնէն եաքը որ «Լինել էին, արդէն դարձեալ ոչինչ եղած են։ Հարկատուէ մը, հարուստ մարդու մը կըսատասիրութիւնէն, սիրոյ մը Թէթեւ երդում ընողէն աւելի Թշուառ վճռակ ունեցող ո՞վ կայ։ «Լինել։ Երեմն կը տեսնենք որ «Լինելը ամեն բանէ վեր է, ամեն բան ունեցողին ի՞նչ կը պակսի։ «Լինել։ Նայց «Լինելի ամենէն աւելի իշխանութիւնը կանանց վրայ կը տեսնուի։ «Լինել բանով մը հաճիլ գիտեն, «Լինել բանով մը իրենց հրապուրիչ դէղեցկութիւնը կը զարդարեն, «Լինել բան մը անոնց սիրտը կը կոտրէ, «Լինել բան մ'ալ անոնք կը մխիթարէ, «Լինել բան մը անոնք կը սրդոզնէ, «Լինել բան մ'ալ կը մեղմացնէ, «Լինել բան մը կը նեղացընէ, բայց ուրիշ «Լինել բան մը կը զբօսցնէ.

Նայց, սիրելի՛ ընթերցող՛ք, «Լինել բանի մը համար հաւերժութիւնդ հատցնել չեմ ուզեր, անոր համար ասկէ ետքն ալ ըսելիքս «Լինել է։

ԿԻՉՕ